

SANAYİ-SONRASI KURAMIN EVRİMİ: BORİS FRANKEL¹ VE FABİUSÇU KURAM

Adem Palabiyik²

ÖZET

Bu çalışma Boris Frankel ve onun Sanayi Sonrası Teorisi ile alakalıdır. Frankel, Sanayi Sonrası Teorisini farklı bir şekilde analiz etmiştir. O, Sanayi Sonrası Ütopyalar derken, solun hala geçmişte kalışını, feminist ve pasifist gibi kuramların varoluşunu ve solun buna kulak tıkamasını ele almaktadır. Ona göre sol, sosyal politikaları çözmekte ileri bir adım atmamıştır ve bu yüzden gelecek dönemin yeni modelleri tartışılır hale gelmiştir. Frankel'in bu modele vurgusu da Fabiusçu metot ile olmuştur. Yeni Sanayi toplumunu ve sanayi olasılıklarını incelediğimiz zaman işçi sınıfı toplumu ve işçilik anlayışları bu metotla farklı bir şekilde yeniden izah edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fabius, İşçi Sınıfı, Sosyalizm, Sanayi Sonrası Toplum, Ütopya.

¹ Boris Frankel, Avusturya'daki Victori Collega'da (Malvern) Sosyoloji bölümü öğretim üyesidir. Daha önce yayınlanmış **Beyond the State** (Devletin Ötesi, 1985) adlı bir kitabı daha vardır. (Bu tanımlama Boris Frankel tarafından kaleme alınan, Kamil Durand tarafından Türkçeye çevirilen ve Ayrintı Yayınları tarafından 1991 yılında yayınlanan **Sanayi Sonrası Ütopyalar** adlı kitaptan alıntılanmıştır.) Boris Frankel bu kitabında, solun "şimdiye ve yakın geleceği cesaretle göğüslemekten çok geçmişte yaşamayı tercih edişinin" tehlikelerine dikkat çekiyor. Sol, varolan toplumlara yönelik feminist ve pasifist eleştirilere kulaklarını tıkıyor, gerçekten alternatif sosyalist politikalar geliştirme yolunda ciddi adımlar atmaz, yeni toplumsal hareketlerle arasındaki düşmanlığı ve bilgisizliği giderme çabası göstermezse kendini siyasal muhafazakârlığa ve marjinalliğe mahkûm etmiş olur. Bu arada eski / yeni sağ ilerlemeyi ve toplumsal tartışmanın gündemini belirlemeyi sürdürür, diyerek önerilen sanayi sonraki "gelecek modelleri"ni tartışmaya giriyor. Kitapları ülkemizde de yayınlanan R. Bahro, A. Gorz, A. Toffler... gibi düşünürlerin tezlerine -esas olarak- eğilirken; eko-sosyalist, feminist, barış ve yeşil hareketlerin savunduğu yeni toplumsal ilişki ve kurumların uygulanabilirliğini inceliyor. Örneğin, gelecekte yeni demokratik devlet kurumları mı yoksa kendine yeterli komünler ve kooperatifler ağına dayanan devletsiz toplumlar mı olacak? Önerilere eleştirel bir üslupla yaklaşan Frankel, sonuçta kendi özgün perspektifini geliştiriyor ve uygulanabilir toplumsal / siyasal alternatifler sunuyor. B. Frankel'in kendisi de kitabının önsözündeki ifadesinde şunları belirtmiştir: "Bu kitabın, Kızıl ve Yeşil eylemciler kadar, hepimizin karşılaşacağı olası geleceğe ilgi duyan herkes tarafından okunacağı ve tartışılacağı umuyorum".

² Yrd. Doç. Dr. Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
(adem.palabiyik@hotmail.com)

THE EVOLUTION OF POST-INDUSTRIAL THEORY: BORIS FRANKEL AND FABIUST THEORY

Adem Palabiyık

ABSTRACT

This study is about Boris Frankel and his Post-Industrial Theory. Frankel has analyzed post-industrial teory in a different way. As he say Post- Industrial Utopias, he has emphasized the staying of the socialism in the past, the existence of the theories such as feminism and pacifism and the ignoring this of the socialism. According to him, the socialism couldn't take a step to resolve the social problems and so, the new models of future period have become been discussed. The emphasis of Frankel on this model has been by using Fabi- usist Model. When we analyze the New Industrial Society and industry probabilities we see this: Frankel has tried to explain labour class and labour understandings using this method in a different way.

Key Words: Fabius, Labour Class, Socialism, Post-Industrial Society, Utopia.

GİRİŞ

Sanayi toplumu tezi İkinci Dünya Savaşından sonraki, çoğunluğu Amerikalı olan İşlevselci³ sosyologların ve endüstriyel ilişkiler uzmanlarının yazılarında çok daha elle tutulur bir şekilde kavuşmuştur. Durkheim'ın peşinden giden bu yazarlar, sanayi toplumlarının birbiriyle yan yana olması ile benzerliğinin, her yerde aynı düzenleyici değerler ve normlar üzerinde yükselen, toplumsal bir konsensüse bağlı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Fakat düşünürler, bu normların içeriklerini doldurmaya çalışırken Weber'den etkilenmişler ve sanayi toplumlarının akılcı, kişisel olmayan yönlerini vurgulayarak, önceliği maddi mal ve hizmetlerin akılcılaştırılmış üretimine vermişler, vurguyu da "ertelenmiş doyuma" yapmışlardır. Vurgu yapılan bu türden sanayi toplumları, zamanla insanları, aile bağları, ırk ya da cinsiyet gibi geleneksel atfedici özelliklerinden ziyade, onları; başarılarına, bilhassa eğitimleri ve teknik becerilerine göre konumlandırmaya başlayacaklardır. Fakat B. Frankel'e göre özellikle 1960'lardan sonra vurgulanan tüm bu durumlarda bir değişme başlamıştır. Ona göre bir yandan ütopyacı⁴ düşünce canlanmış diğer yandan da bu düşünceye karşı bir tepki gelişmiştir.

FABIUS'ÇU EVRİME GEÇERKEN

Frankel, sanayi-sonrası bir ekonomik paradigmanın oluşmasıyla yakından ilişkili olan postmodernist bir iklimin Japonya ya da Almanya'da yaygın olduğundan pek söz edilemeyeceğini söylüyor, çünkü ona göre bu ülkelerin ekonomik yapıları hâlâ yoğun bir sanayileşme tarafından belirleniyor. Yani, eğer ortada bir 'kabahat' varsa, bunun ceremesi sadece, Bell'in yanlış bir biçimde

³ *İşlevselcilik*: Bu kavram modern sosyolojide genellikle Talcot Parsons'ın çalışmalarıyla birlikte kullanılmasına rağmen toplumların incelenmesinde işlevsel temele bir açıklama yapılması hayli uzun bir geleneğe dayanır. İşlevcilikle en yakından ilişkilendirilen kişi Emile Durkheim'dır. Durkheim'ın kurduğu benzerliklerden en çok bilineni, tıpkı beden her uzvunun birbirinin ve bir bütün olarak bedenin çalışmasını sağlaması gibi, toplumun organik bir bütün olarak görüldüğü, bütünün bir parçasının birbirinin devamını sağladığı organik analogidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gordon, M. (2005) *Sosyoloji Sözlüğü* (Çev: Osman Akınhay-Derya Kömürcü) Ankara; Bilim ve Sanat Yayınları. s. 363.

⁴ Burada vurgulanan ütopyik düşünce Marx ve Engels'in bahsettiği ütopyacı sosyalist düşünce değildir. Ütopyacı sosyalist düşünce; demokratik savaşı kazanmak, proletaryayı hâkim sınıf haline getirmek ve politik gücü elde etmekle alakalı bir duruma vurgu yapmaktadır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Marx, K.- Engels, F. (2003) *Siyasi Yazılar* (Çev: Ahmet Fethi) İstanbul; Hil Yayınları. Buradaki temel vurgu *Teknetronik Çağ ve Bilgi Toplumu* gibi kavramlardır. Bu kavramlar ise bilginin, teknolojinin ve teknokratların egemen olduğu/olacağı çağa karşılık gelmektedir.

modernizmin hegemonyası altında olduğunu varsaydığı kültür alanına çıkarılamaz (Frankel, 1991: 204). Yeni bir çağın şafağını yaşadığımızı söylemek artık klişeleşmiştir. Frankel'e göre bu durum hakkında yazılan yazıların sonu gelmiyordu ve o, Krishan Kumar'dan şu alıntıyı yapıyordu: "*Yeni toplum için önerilen adların bolluğu, aynı şekilde, hem bir çeşitliliği hem de bir çakışmayı göstermektedir; Çeşitlilik, değişikliğin gözleendiği temellerin yanı sıra bu değişikliği sağlayan başlıca güçlerin seçiminde gözlenmekte; çakışmaysa, sanayi toplumlarının evrimlerinin yeni bir aşamasına girmekte oldukları düşünce-sinde kendini gösteriyor. Bu evrim, yüzyıl önce Avrupa toplumlarını tarımsal bir toplumsal düzenden bir sanayi toplumu düzenine sokan dönüşüm kadar önemlidir. Bu yeni toplumu, Amitai Etzioni "modern-sonrası çağ", George Lichtheim "burjuva sonrası toplum" ve Daniel Bell de yalnızca "sanayi-sonrası toplum" olarak nitelendirmektedir"*⁵ (Frankel 1991: 15). Kısacası biz sanayi sonrası toplum için; "*bilginin*", temel takıntı olan mülkiyetin yerini aldığı ve güç ile toplumsal dinamizmin asıl kaynağı olduğu bir toplum tanımlamasını yapabiliriz. Sanayi-sonrası toplum aynı zamanda, teknisyenlerin ve profesyonellerin, öne çıkmış toplumsal grupların oluşturduğu ve içinde hizmet sanayilerinin imalattan daha önemli yer tuttuğu bir topluma işaret etmektedir (Marshall 2005).

FABIUŞÇULAR

Frankel, ulus devletin radikal biçimde aşkınlaşmasını destekleyenlerin⁶ yanı sıra, mevcut ulus devletleri geleneksel siyasal – iktisadi bütünleşmeyi savunan başka sanayi kuramcılarının da olduğunu vurgular. Bu bakış açısının Barry Jones ile Tom Stonier'ın eserlerinde açıkça görüldüğünü belirtir.⁷ Ona

⁵ B. Frankel, bu alıntıya karşılık şu dipnotu belirtmiştir: K. Kumar, *Prophesy and Progress (Kehanet ve İlerleme)* (Harmondsward: Penguin, 1978) s, 193–4; genel bir bakış için ayrıca bkz. R. Bodham, (*Sanayi Toplamlarının ve Sanayi- Sonrası Toplamlarının Sosyolojisi*) *Current Sociology*, 32, 1984, s.1–141.

⁶ B. Frankel bu vurguda Alviv Toffler'i kasteder. Frankel'e göre Toffler, dünya çapında bütünleşme ve yerel âdemi merkezileşme yollarının uyumsuzluğunu araştırmada başarısızlığa uğramıştır.

⁷ B. Frankel bu vurguyu yaparken şu dipnotu belirtir: Stonier, *The Wealth of Information*; ayrıca, B. Jones, "*Austuralia as Post Industrial Society*" (*Sanayi Sonrası Toplum Olarak Avusturalya*) (Merlborne Commission for the Future, 1986.)

göre yüzyıl önce ilk Fabiusçular⁸, aydınlanma reformları, kitle eğitimi ve toplumsal planlama süreci aracılığıyla, daha fazla eşitlik, kültür, çekici kentsel çevre vb. ile ayırt edilen gelecek toplum yararına kapitalist sanayi yaklaşımının irrasyonel özelliklerinin üstesinden gelebileceğine inanıyorlardı. Frankel bu geleceğin Barry Jones tarafından sürdürüldüğünü belirtmiştir. O, ilk Fabiusçular gibi Jones'ın da, mevcut siyasal iktisadi yapılar içinde kalarak çözüm bulunabileceğine inanan bir toplumsal reformcu olduğunu belirtir. Frankel'e göre; Stonier, kapitalist ülkelerdeki sosyal demokrat ve merkez partilerinin çeşitli üyeleri, "atari demokratları", ayrıca daha fazla demokrasiyle daha fazla bilgisayar savunucuları gibi Fabiusçu olmayan ötekilerin tümü gerekli değişiklikler için hazırlık yapmamız koşuluyla sanayi sonrası ekonominin bolluk getireceğine inanmaktadırlar. Jones ve Stonier, Monetarist⁹ politikaları reddederler. Onlar, sanayi-sonrası ekonomiyi, günümüzün sanayisizleşme, stagflasyon¹⁰ ve toplumsal rahatsızlıklar gibi hastalıklarına bir panzehir olarak sunmaktadırlar. Jones ve Stonier'a göre, yükseköğretim gören insanların (burada Japonların, Amerikalıların ve öteki teknolojik güçlerin gerçekleştirdikleri ilerlemelere işaret edilmektedir) sayısındaki büyük artışın, araştırma geliştirme çalışmalarının, yasaların ve özendirici etmenlerin, vb. sayesinde sanayi-sonrası ekonomiye geçiş, geleneksel sanayilerin kapanmasına ve bazı kişilerin acı çekmesine karşın, görece düzgün bir yol izleyecektir. Fakat Frankel'e göre, önemli toplumsal reformlara ve yaşam düzeyindeki gelişmelere karşın Fabiusçular, daha yaygın eğitim, toplumsal refah ve devletin müdahalesinin sosyalizme geçişi sağlayacağı konusunda temel olarak yanılmışlardır ve o, bunu vurgulamak içinde şunları belirtir: "*Anthony Crosland'ın '1951'e geldiğinde İngiltere temel kapitalist bir ülke olmaktan çıktı' (çünkü güya iktisadi güç egemen sınıftan hükümete geçmişti) biçimindeki iddiası bu Fabiusçu*

⁸ "Fabius" kavramından bahsederken öncelikle bu kavramın açıklanması gerektiği kanısındayız. Fabius kelimesin İngilizce terminolojideki karşılığı "Fabian"dır. Fabian kelimesi ya da Fabianizm en temel manada şu şekilde açıklanabilir: "Marksizmin, sosyalizmin doğuşunu, işçi sınıfının giderek artan sefaletiyle temellenen bu devrime başladığı yerde, işçilerin 19. yüzyılda, yoksullaşmadıklarını, tam tersine ekonomik durumlarının iyileştiğini ve gelecekte daha iyileşeceğini savunmuş ve 19. yüzyılın toplumsal reformlarını sosyalizmin, kapitalist toplum çerçevesi içindeki başlangıç olarak değerlendirmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere Fabyanizm, devrim yoluyla değil de, aşamalı olarak gerçekleşecek bir sosyalizmin savunucusu olmuştur. Bkz. Cevizci, A. (2002) *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul; Paradigma Yayınları, s, 393. Ayrıca bkz. Marshall, *a. g. e.* s, 231.

⁹ *Monetarizm*: Bir ülkenin tüm ekonomisinin, para kaynağının denetimi, yani dolaşımdaki para veya kredi maliyeti üzerinden yönetilebileceğini savunan bir iktisadi kuram. Ayrıntılı bilgi için bkz. Marshall, *a.g.e.*, s, 509.

¹⁰ *Stagflasyon*: Ekonomide enflasyon ile durgunluğun bir arada bulunmasını anlatan bir terim.

*görüşün ortaya atıldığı 1950'lerde olduğu kadar 30 yıl sonrada gülünçtür*¹¹. Benzer biçimde eğitimin ve devlet müdahalesinin kapitalist sanayi toplumunu eşitlikçi bir sanayi sonrası topluma dönüştürebileceği inancıyla Jones, saf değilse, tamamen kendini kandırıyor” (Frankel, 1991: 58). Ona göre, eğer Jones ve diğerleri, yalnızca, sanayilerin ve mesleklerin dönüştürülmesinin kuramını yapıyor olsaydılar, mevcut yeniden yapılanma politikaları açısından anlaşmazlığa yol açacak daha az şey olacaktı. B. Frankel, önde gelen kapitalist ülkelerde imalat sanayilerinde büyük ölçüde iş kaybının olduğunu vurgular, ayrıca çeşitli ülkelerde kişisel hizmetler, turizm, finans ve kamu yönetimi alanlarında iş artışının olduğunu da belirtir ama kamu yönetiminde büyük miktarda fon ayırmanın sanaysiz proletaryanın toplumsal hareketliliğinin anahtarını sağlayacağı inancı, eğitimin, kapitalist toplumsal ilişkilerin barındırdığı eşitsizliğin üstesinden geleceği yolundaki eski Fabiusçu inanç kadar aldatici olduğunu söyler.

Yeni sanayi olasılıklarını, iş kaynaklarını vb. yakından incelediğimizde, yüksek öğrenimin, hizmet-ötesi ekonomide yalnızca garson, hademe, bekçi, ev temizlikçisi ya da benzer düşük ücretli mesleklerde iş bulabilecek insanlara yüksek gelir sağlayacağı yolunda, geleceğe yönelik iyimserlik için fazla bir umut ışığı göremeyeceğimizi, bu kasvetli tahminlere, düşük ücretle, part-time¹² çalışanların sayısındaki artış, üretici güçlerin çok uluslu, ihraç yönelimli firmaların elinde yoğunlaşması olgularını eklediğimizde, sanayi sonrası ekonomilerde özel sektörün genel yapısının, daha yüksek öğrenim yoluyla üst sınıflara geçişi düşük ücretli işçilerin çoğu açısından sağlamaya hiç elverişli olmayacağını göreceğimizi belirtir. Kendisinden önceki Fabiusçular gibi Jones'ın da, kapitalist sanayi toplumunda ya da sanayi sonrası toplumda kamu sektörünün gelişmesine engel olan katı sınırları anlayamadığını savunur ve bunların kârlı kapitalist üretimle uyummadığı için gelecekte de artmasının beklenmeyeceğini vurgular. Ayrıca Jones'ın, somut siyasal ve iktisadi gerçeklikler yerine soyut yönelimler üzerene yoğunlaşarak gerçek dışı bir teknolojik iyimserlik duygusu yarattığını da eklemeyi unutmaz. Verdiği bir örnekte; bilgi teknolojisi, biyoteknoloji, mikroelektronik vb. alanlarda pek çok yeni iş yaratıldığını ancak gelecek birkaç on yılda, bu ileri teknoloji işlerinin, ABD gibi ileri ülkelerde toplam istihdamın yüzde 10-15'ini sağlayaca-

¹¹ B. Frankel'e göre bu konuda en yetkin eserlerden biri için şu esere bakılabilir: R. H. S. Crosman (ed) *The New Fabian Essays (Yeni Fabiusçu Denemeler)* (Londra: Turnstile Press, 1952).

¹² *Part-time*: Belirli zamanlarda (örneğin haftanın birkaç günü, günde birkaç saat) çalışmayı tanımlar.

ğını belirtir. B. Frankel, 1982–1995 yılları arasında satış elemanları, memurlar, usta ve teknik işçiler, zanaatkârlar ve tarım işçileri kategorilerinin oluşturulduğu toplam işgücünde pek az değişiklik olacağını ima eder ve ona göre bu doğru çıkarsa, pek çok fütürolog¹³ ve sanayi-sonrası toplum üzerine pek çok kişi tarafından yapılan meslek dönüşümü tahmini, sanıldığına çok hatta pek çok yavaş gerçekleşecektir.

B. Frankel'e göre "sanayi-sonrası toplumdaki" işlerin çoğu aslında sanayi toplumlarında bulunan işlerle aynı tiptedir: Fast-food¹⁴ büfe ve lokantalarında satış elemanları, ev temizlikçiliği, eski "sanayi-toplumu" diliyle tezgâhtarlık ve hademelik. 1983'te ABD'de bankacılığın, lokantalar, satış vb. gibi hizmet sanayilerinde çalışanların; toplam ücretli işgücünün yüzde 69'unu oluşturduğunu, bu oranın 1956'da yüzde 54 olduğunu belirtir, Frankel¹⁵. Bu şekilde en büyük ve teknolojik bakımdan en ileri kapitalist ülke de bile sanayi-sonrası toplumun gelişim oranının son 30 yılda yüzde 15'i aşmadığının açıkça görüldüğünü beyan eder¹⁶. Frankel, ABD'de meslek değişimi için halen olanakların varlığını sürdürmesine karşın, hizmet sektörü istihdamında (son 30 yılda) en yüksek oransal artışın Japonya, Batı Almanya, Fransa ve İtalya gibi ülkelerde olduğunu kaydetmiştir. Tüm bu büyük kapitalist ülkelerin hizmet sektörü istihdamında düşük düzeylerden başladığını fakat hizmet sektöründe toplam ücretli iş gücünün %50-58'inden fazlasına ulaşamadıklarını belirtir. ABD'de ayrıca 20–24 yaş nüfusunun %55'inin yüksek öğrenim gördüğünü vurgularken, bu oranın İtalya, İngiltere, Batı Almanya, Japonya, Kanada, İsveç ve Fransa gibi ülkelerde –aynı yaş grubu içinde- %20–37 olduğunun altını çizerek, bu ülkelerin teknolojik bakımdan en ileri ve en büyük kapitalist ülkeler olduğunu da unutturmaz.¹⁷ Bununla birlikte Frankel, ileri hizmet sektörü toplumlarının yakın zamandaki tarihsel profillerinin göz önüne

¹³ *Fütürolog*: Gelecek bilimci. *Fütüroloji*: Tarih kuramları oluşturarak geleceği önceden görmeye çalışma felsefesi.

¹⁴ *Fast-food*: Hamburger vb. gibi hızlı servis yapılan yiyecekler.

¹⁵ B. Frankel burada 1 Eylül 1984 tarihli *The Economist* (Ekonomist) dergisinin 83. sayfasındaki OECD rakamlarını kullanmıştır.

¹⁶ İlginçtir ki B. Frankel ABD'yi bu kadar büyütmesine karşılık SSCB'den hiç bahsetmez. Beklide temel sebep SSCB'nin kapitalist bir ekonomiye sahip olmayışındır. Hâlbuki SSCB, varlığını koruduğu her dönemde ABD'ye karşı başat bir güçtü. Hatta Türkiye'nin NATO'ya alındığı yıllarda ABD buna en büyük desteği verenlerdendi.

¹⁷ B. Frankel, ABD hakkında açıklama yaparken şunları da vurgular: "İş gücünün böylesine yüksek oranda bir bölümü yüksek öğrenim görmüş olan ABD'nin belirgin özelliği, İsveç, İngiltere ve öteki Batı Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında yaygın düşük ücretli emek, yarı ustalık gerektiren ya da hiç gerektirmeyen hizmet sektörü işlerinin toplam içindeki oranının yüksekliği, çok sayıda part-time

alındığı zaman, sanayi-sonrası toplumdaki işgücünü iyi ücret ödenen işlerde tümüyle istihdam etmeye yetecek ölçüde kamu harcamalarını genişletmek için hem Yeni Sağ'ın¹⁸ hem de liberal Keynes'çilerin¹⁹ büyük bir yenilgiye uğraması gerektiğini ve ulusal ekonomilerdeki kamu sektörlerini genişletmek

çalışan işçi ve toplumsal refah hizmetleri alanında, kamu sektöründeki istihdamın düşük düzeyidir. Aynı derecede önemli nokta da, ABD'nin en önde gelen tüm kapitalist devletlerden daha çok askeri maceralara, özellikle yüksek askeri teknoloji, araştırma ve geliştirmeye para harcamasıdır" (Frankel, 1991: 61).

¹⁸ *Yeni-Sağ*: Özellikle 1980'lerde Britanya ile ABD'de Thatcher ve Reagan yönetimleriyle bağlantılı olarak, sosyal demokrat değerlerden radikal bir kopuşu temsil eden bir siyaset felsefesi. Bkz. Mars-hall, *a.g.e.* s, 820 ve Cevizci *a.g.e.* s, 1124–1125.

¹⁹ *Keynesçi İktisat*: İngiliz iktisatçı John Mayrand Keynes'in yazılarından türetilen bir iktisat kuramı. Keynes'in üzerinde durduğu ana konu, klasik ve neo-klasik yaklaşımı benimseyen iktisatçıların (piyasa sistemine dayalı özel teşebbüs ekonomisinde) dengenin sadece tam istihdam durumunda oluşacağına yönelik varsayımlarının gerçekçi olup olmadığıdır. Klasik ve neo-klasik iktisat yaklaşımı, dengenin sağlanmasında sistemin iç dinamiklerine büyük önem verdiği için, ekonomik ilişkilere müdahale edilmemesi prensibini kabul etmekteydi. Keynes, kapitalist bir ekonominin noksan istihdam durumunda dengeye gelebileceğini, klasik ve neo-klasik yaklaşımın genel değil, özel bir durumu yansıttığını kabul etmektedir. Daha açık bir ifadeyle kapitalist ekonominin otomatik olarak tam istihdam dengesini sağlayıcı güçlere sahip olduğunu kabul etmeyen, fakat "müdahale edilmemesi" prensibine inanan Keynes'çi yaklaşım, bir anlamda bu prensibe dayalı kapitalizmin teorik temellerini reddetmektedir. Keynes'çi iktisat, özde bir efektif talep teorisi. Efektif talep tüketim meyli ve yatırım eğilimi tarafından belirlenmektedir. Tüketim meyli tüketim miktarı ile ulusal gelir düzeyleri arasındaki ilişkiyi, yatırım eğilimi ise sermaye aktiflerinin muhtemel kârları ile yatırımı finanse eden fonların faiz oranları arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. Bundan dolayı, marjinal tüketim meyli Keynes'çi teoride anahtar bir kavramdır. Öte yandan, efektif talep teorisinde yatırım stratejik bir rol oynamaktadır. Çünkü ulusal gelir, istihdam ve yatırım arasında karmaşık ilişkiler vardır. Ayrıca yatırım, tüketim mallarına harcanacak satın alma gücünü de etkilemektedir. Bu özelliklerden dolayı Keynes'çi iktisat yaklaşımında talep faktörü arza nazaran daha fazla bir ağırlığa sahip bulunmaktadır. Telif edici maliye politikası, Keynes'çi yaklaşımın önerdiği bir programdır. Özel sektörün oluşturduğu efektif talep tam istihdamı sağlamada yetersiz kaldığında, denge, kamu sektöründeki harcamaların artışı öneren bu politikayla sağlanacaktır. Şüphesiz bu politika özel sektör harcamalarını azaltmayan finansman esasına dayandığında, yukarıdaki sonucu verecektir. Diğer bir ifadeyle pozitif maliye ve para politikaları uygulanacağından, bütçe açıklarına izin verilecektir. Keynesçi iktisat yaklaşımına yönelik eleştiriler, yüksek işsizlik düzeyi ile sürekli enflasyonun birlikte ortaya çıktığı 1970'lerdeki "stagflation" döneminde gündeme gelmiştir. Enflasyon ve tam istihdam arasındaki ters yönlü ilişkinin, Keynes'çi politikalarla arzulanan seviyelerde dengelenememesi bu politikaların etkinlik sorununun tartışılmasına neden olmuştur. Keynes'çi iktisat yaklaşımına yönelik eleştiriler şu noktalarda toplanabilir:

- a) Efektif talepteki artışlar, ilk aşamada istihdamı artırsa bile uzun dönemde fiyat artışlarının kritik noktayı geçmesine neden olmaktadır;
- b) Keynes'çi politikalar II. Dünya Savaşı sonrasında büyük depresyonu ortadan kaldırmak amacıyla kullanılmış olmasına rağmen, enflasyonun bir başka nedeni olarak da ortaya çıkabilmektedir;
- c) Başarılı maliye politikası için gerekli olan esneklik, politik açıdan sağlanamıyabilir. Ayrıca bu esneklik, uygulanacak politikanın etkinliğini azaltacak derecede uzun gecikmelerle etkili olabilmektedir.

üzere uygun gelir yaratmak bir yana, işsizlik oranında daha fazla artışı önlemek için dünya ticareti, kapsamlı bir artışın gösterilmesi gerektiğini fakat bu senaryonun, daha fazla çevresel uyum, piyasaya dayanmayan kullanım değeri hizmetlerine erişme amacı ve belirtilen öteki “kapitalizm sonrası” hedeflerle uyuşmayacağını belirtir. Ona göre ya özel sektör büyür; emeği sömürmeyi, çevreyi kirletmeyi, ulusal ve yerel düzeyde geleneksel sanayiye ve el zanaatları temelini yok etmeyi sürdürür ya da kamu sektörü büyür. Kamu sektöründeki büyüme ise esas olarak özel sermaye birikimine yardımcı olan alanlarla sınırlıysa, bu durumda, sanayi-sonrası kuramcıların arzuladığı eşitlik ve çevreye ilişkin hedeflerin pek çoğunu elde etmek için pek az şansı olacaktır ama eğer siyasi güçler, kamu sektöründeki büyümenin, şiddetle ihtiyaç duyulan toplumsal refah hizmetlerinde, insanlara kârdan daha fazla önem verilen öteki mal ve hizmet alanlarında gerçekleşmesini sağlarsa, bu gelişmeler özel girişimin kârlılığını azaltmayla kalmayacak, emek disiplinini ve çatışma dürtüsünü de aşındıracaktır. Çünkü B. Frankel’e göre tam istihdam, gelir güvencesi, gelir, kültür ve eğitim alanlarında fırsat bolluğu gibi arzulan hedeflerin tümü, geleneksel sanayilerde yabancılaşmış serfler²⁰ ya da sağlığa zararlı bilgisayar ve video terminallerinde yeni zombiler olarak çalışmasına toplumsal alternatifler sunacaktır.

SONUÇ

Tüm bu açıklamalardan sonra B. Frankel her şeyi özetlemek istermiş gibi şu cümleyi vurgular: “*Kısacası Jones ütopyacılığını baştan kendisi açıklamaktadır*” (Frankel, 1991: 63). Frankel’e göre, kapitalist toplumlarda kamu ve özel sektör ekonomi politliğini hiç anlamayan, kapitalist toplumlarda hangi toplumsal güçlerin eğitim ve refah alanlarında kâr getirmeyen harcamalara kapsamlı fon akışını onaylayacağını söylemeyen, küçük girişim bolluğunun dünyadaki IBM’lerden piyasa egemenliğini nasıl kıracağını göstermeyen Jones için kalan tek yol, sanayisizleştirilmiş kitlelere eşit biçimde bölüştürülen sanayi-sonrası gelir pastasının uyumlu bir biçimde büyümesine inanmak oldu-

Teorik açıdan, Keynes’çi İktisat yaklaşımına yönelik iki önemli eleştiri vardır: Keynes’çi maliye politikasına en önemli eleştiri monetarist (paracı) okuldan gelmiştir. Paracı okul, maliye politikasının üretim ve istihdam üzerinde etkili olamayacağına inanmakta, bu nedenle de denk bütçe prensibini savunmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz Marshall, *a.g.e.* s. 401. Ayrıca bkz. <http://www.enfal.de/sosyalbilimler/k/030.htm>

²⁰ Serfliğin burada özgür olmama biçimi anlamında kullanıldığını zannediyorum.

ğudur. Aynı zamanda Frankel; Jones, Stonier ve diğer kuramcılarının istemeden Sağcı yeniden yapılanma politikalarını desteklediklerini belirtir. Bu Sağcı piyasa modelinin sosyalist ve sosyal demokrat hükümetlerce de izlendiğini vurgulayan Frankel, bu durumun, ulusal demokratik egemenlik kaybına, us-talık ve hizmetlerde düşüşe ve işçi örgütlenmesinin²¹ zayıflamasına yol açtığına; çünkü yeniden yapılanmanın daha fazla işsizlik yarattığına, finans ve sermaye hareketlerini düzensizleştirdiğine neden olduğunu ifade eder. Buna karşılık ise kapitalist güçlerin, sanayi-sonrası toplumu kapitalist bir cehennem yerine sosyalist bir cennet yapacağı varsayılan, Jones ve diğerlerinin önerdiği toplumsal reformların gerçekleştirilmesine karşı çıktığını vurgular. Bu bunalım karşısında Fabiusçular ise özel sektörün kârlılığın dayalı canlanmayla yetinir ve kârların “gitgide azalara”, “orta düzeye” inmesini umut ederler, Frankel’e göre.

Aslında B. Frankel’in vurgulamak istediği olgu; işçi, sosyalist ve komünist partilerin genel olarak iflas ettiği bu zamanda, yeni bir bakış açısına ve yeni

²¹ İşçi örgütlenmesi derken burada Marx’ı da anımsamak gereklidir. Marx, işçi örgütlenmesinde önemli bir faktör olan “*sendikalaşmanın*” aslında işçilerin örgütlenmesini değil aksine, işçilerin, kendi sosyal konumlarını garanti altına aldıkları için, örgütlenip, işçi (proletarya) devrimini gerçekleştirme düşüncesini ortadan kaldırdığını belirtir. Fakat bu kan kaybının sendikaların siyasallaşması ile gerçekleşebileceğinden bahseder Marx. J. Hamann’ın, K. Marx ile yaptığı bir görüşmede Hamann şunları belirtir: “Dr. Karl Marx’a sorduğum ilk soru şu oldu: Sendikaların eğer uzun ömürlü olmak istiyorlarsa, tercihen, siyasal bir derneğin altında olmaları gerekli midir? Yanıt: Sendikalar, eğer görevlerini yerine getirmek istiyorlarsa, hiçbir zaman siyasal bir derneğe bağlı ya da onun bağımlılığı altında olmamalıdır; böyle yapmak, sendikalara ölümcül bir darbe indirmek olur. Sendikalar sosyalizmin okullarıdır. İşçiler sendikalarda eğitilirler ve sosyalist olurlar, çünkü her gün sermaye ile savaşım, onların gözleri önünde geçer”. Bkz. Marx, K.- Engels, F. (1969) “Wages, Prices and Profit” *Selected Works*. Progress Publishers, Moskova. Cilt 2, s, 31–77. Türkçesi için bkz. Marx, K. (1999) *Ücret, Fiyat ve Kâr*. Ankara; Sol Yayınları, s, 85–87. Bu açıklamalardan sonra sendikaların, herhangi bir siyasal otorite altına girdikten sonra amaçlarından sapacağını belirtebiliriz. Çünkü sendika işçi sınıfı için bir mabed’dir. Fakat siyasallaşınca tüm birleştirici özelliklerini kaybetmektedir. Unutulmalıdır ki, işçi hareketlerinin başlangıç yıllarında, partilerle sendikalar gibi politik ve ekonomik kuruluşları birbirinden ayırt edebilmek özellikle güçtür. Sendikalar hiçbir zaman politik bir amaçtan yoksun değildir; ekonomik programı olmayan parti de düşünülemez. Bkz. Kuczynski, J. (1968) *İşçi Sınıfın Tarihi* (Çev: Galip Üstün) İstanbul; E Yayınları, s, 101–105. Vaziyet böyle olunca da işçilerin, çiftçilerin ve orta sınıfların menfaatleri geniş nispette birleşebilmektedir. Bu iki zümre arasında zıtlık doğuran problemler, gittikçe silinmekte olup, onlar bir menfaat dayanışması girmektedir. Bkz. Emre, A. S. (1978) *Marksizm Yargılanıyor*. İstanbul; Berekât Yayınları, s, 73–84. Benimde vurgulamak istediğim nokta işte tam burası. Eğe siyasallaşan bir yapıda, menfaatler birleşiyorsa, orada oluşturulmak istenen bilinçten –*sınıf bilincinden*– taviz verilmek zorunda kalmaktadır. Çünkü menfaat dayanışması beraberinde refah getirmekte ve amaçları unutturabilmektedir. Muhtemelen Marx bu yüzden sendikaların siyasal bir yapıya bürünmesine karşıdır. Sendikaların siyasal bir yapıya büründüğü zaman kendi içinde sayısız bölünmelere nasıl tabî kaldığıyla ilgili geniş bilgi için bkz. Frankel, B. *a.g.e.* s. 237–254. “*Sendikalar, Partiler ve Sanayi-Sonrası Topluma Geçiş*” bölümü.

bir yön anlayışına duyulan gereksinimdir. O, bu durumu şu cümlelerle vurgulamakta ve ifade etmektedir: “Eğer eski kuşaklar olanaksız düşünmeye cesaret etmeselerdi, bugün olağan gördüğümüz şeylerin çoğunu elde edemezdik. Ancak, alternatifler uygulanabilir değilse, insanların tutkuları trajik bir biçimde yanlış yola sapar. İşte bu nedenle, eko-sosyalist, yarı otarşik ilkelere dayalı (ve günümüzde dayatan ve üstesinden gelinebilir sorunlara çözüm getiren) “**somut bir ütopya**” tutkuyu sebatlı bir şekilde bir mücadele perspektifiyle birleştirmelidir”²² (Frankel, 1991: 288)

KAYNAKLAR

- CEVİZCİ, A. (2002). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul, Paradigma Yayınları.
- EMRE, A. S. (1978). *Marksizm Yargılanıyor*, İstanbul, Berekat Yayınları.
- FRANKEL, B. (1991). *Sanayi Sonrası Ütopyalar*, çev: Kamil Durand, İstanbul, Ayrintı Yayınları.
- GUEVARA, Ernesto Che. (1991). *Ekonomi Yazıları*, çev: Nadiye R. Çobanoğlu, İstanbul, Yar Yayınları.
- KUCZYNSKİ, J. (1968). *İşçi Sınıfının Tarihi*, çev: Galip Üstün, İstanbul, E Yayınları.
- MARSHALL, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*, çev: Osman Akinhay-Derya Kömürcü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.
- MARX, K. (1999). *Ücret, Fiyat ve Kâr*, çev: Sevim Belli, Ankara, Sol Yayınları.
- MARX, K. ve ENGELS, F. (2003). *Siyasi Yazılar*, çev: Ahmet Fethi, İstanbul, Hil Yayınları.
- KUMAR, K. (1978). *Probhecy and Progress*, Harmondsward, Penguin.

²² Aslında B. Frankel’in olmasını istediği bu ekonomik politiğin, uygulanabilirlik açısından en büyük destekçisi Ernesto Che Guevara tarafından kaleme alınan *Textes Economiques* (*Ekonomi Yazıları*) olduğu belirtilebilir. Che Guevara’nın bu kitabı, Nadiye R. Çobanoğlu’nun çevirisiyle, Yar Yayınları tarafından 1991 yılında yayınlanmıştır. Özellikle kitapta bahsi geçen; “*Üretim Giderleri Üzerine*”, “*Sanayileşme Çalışmalarımız*” ve “*Sosyalizme Geçiş Döneminde Planlanma ve Bilinç*” adlı bölümler, bahsi geçen ekonomik ve politik durum ile paralel nitelikler taşımaktadır.